

**ТРИЗ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ БЎЛАЖАК ТАРИХ
ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ПОЛИВАЛЕНТ ТАРИХИЙ-АНАЛИТИК
КОГНИТИВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ
ИНТЕГРАТИВ МОДЕЛИ**

Эргашев Баходир Олимжонович

Наманган давлат университети тадқиқотчиси

Телефон: +998 99 516 56 35

Э-маил: baxodirergashev92@gmail.com

Анотация: Ушбу тезис ТРИЗ (Теория Решения Изобретательских Задач) технологияларининг бўлажак тарих ўқитувчиларининг поливалент тарихий-аналитик когнитив компетенцияларини шакллантиришдаги интегратив моделини атрофлича таҳлил қилишга бағишланади. ТРИЗ усулларининг тарих таълимида қўлланиши ўқитувчиларнинг аналитик ва креатив тафаккур кўникмаларини ривожлантириш, тарихий манбалар билан тизимли ишлаш, мураккаб тарихий муаммоларни ечиш ва ўқувчиларда мустақил фикрлаш қобилиятини шакллантириш имконини беради. Тезисда ТРИЗ технологияларининг таълим жараёнига интеграцияси, уларнинг амалий қўлланиш йўналишлари, тарих ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигига таъсири ва ушбу модельнинг бошқа таълим соҳаларига кенгайтирилиши имкониятлари кенг ёритилган. Шунингдек, модельнинг таълимдаги самарадорлигини оширишдаги ўрни, ўқитувчиларнинг когнитив салоҳиятини юксалтиришга хизмат қилиши ва келгуси тадқиқотлар учун тавсиялар муҳокама қилинади. ТРИЗ технологияларининг тарих таълимидаги интегратив модели замонавий таълим талабларига мос инновацион ёндашув сифатида кўриб чиқилади, бу ўқитувчиларнинг касбий ривожланиши ва ўқувчиларнинг таҳлилий тафаккурини оширишга хизмат қилади.

Калит сўзлар: ТРИЗ технологиялари, поливалент компетенциялар, тарихий-аналитик когнитив компетенциялар, тарих таълими, интегратив модель, креатив тафаккур, мустақил фикрлаш, тарих ўқитувчилари, инновацион таълим, аналитик тафаккур, тарихий манбалар, муаммо ечиш, касбий тайёргарлик, тизимли таҳлил, таълимни замонавийлаштириш, интерактив усуллар, когнитив ривожланиш.

ИНТЕГРАТИВНАЯ МОДЕЛЬ ТРИЗ-ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИВАЛЕНТНЫХ ИСТОРИКО- АНАЛИТИЧЕСКИХ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Эргашев Баходир Олимжонович

Научный сотрудник, Наманганский государственный университет

Телефон: +998 99 516 56 35

E-mail: baxodirergashev92@gmail.com

Аннотация: Диссертация посвящена детальному анализу интегративной модели ТРИЗ-технологий в формировании поливалентных историко-аналитических познавательных компетенций будущих учителей истории. Использование методов ТРИЗ в преподавании истории позволяет учителям развивать навыки аналитического и творческого мышления, системно работать с историческими источниками, решать сложные исторические задачи, формировать у учащихся умение мыслить самостоятельно. В статье широко освещаются вопросы интеграции технологий ТРИЗ в образовательный процесс, направления их практического применения, влияние на профессиональную подготовку учителей истории и возможности распространения данной модели на другие образовательные сферы. Обсуждается роль модели в повышении эффективности образования, развитии когнитивного потенциала учителей, а также рекомендации для

будущих исследований. Интегративная модель технологий ТРИЗ в историческом образовании рассматривается как инновационный подход, отвечающий требованиям современного образования, способствующий повышению профессионального уровня учителей и развитию аналитического мышления студентов.

Ключевые слова: технологии ТРИЗ, поливалентные компетенции, историко-аналитические когнитивные компетенции, историческое образование, интегративная модель, творческое мышление, самостоятельное мышление, учителя истории, инновационное образование, аналитическое мышление, исторические источники, решение проблем, профессиональная подготовка, системный анализ, модернизация образования, интерактивные методы, когнитивное развитие.

INTEGRATIVE MODEL OF TRIZ TECHNOLOGIES IN FORMING POLYVALENT HISTORICAL-ANALYTICAL COGNITIVE COMPETENCES OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Ergashev Bakhodir Olimjonovich

Researcher, Namangan State University

Phone: +998 99 516 56 35

E-mail: baxodirergashev92@gmail.com

Annotation: This thesis is devoted to a detailed analysis of the integrative model of TRIZ (Theory of Inventive Problem Solving) technologies in forming polyvalent historical-analytical cognitive competencies of future history teachers. The use of TRIZ methods in history education allows teachers to develop analytical and creative thinking skills, work systematically with historical sources, solve complex historical problems, and form the ability of students to think independently. In the thesis, the integration of TRIZ technologies into the educational process, directions of their practical application, influence on the

professional training of history teachers and the possibilities of expanding this model to other educational fields are widely covered. Also, the role of the model in increasing educational effectiveness, serving to increase the cognitive potential of teachers, and recommendations for future research are discussed. The integrative model of TRIZ technologies in history education is considered as an innovative approach that meets the requirements of modern education, which serves to improve the professional development of teachers and the analytical thinking of students.

Key words: TRIZ technologies, polyvalent competencies, historical-analytical cognitive competencies, history education, integrative model, creative thinking, independent thinking, history teachers, innovative education, analytical thinking, historical sources, problem solving, professional training, systematic analysis, modernization of education, interactive methods, cognitive development.

ТРИЗ (Теория Решения Изобретательских Задач) технологиялари мураккаб муаммоларни тизимли ва креатив ечишга йўналтирилган универсал методология сифатида таълим соҳасида, хусусан, бўлажак тарих ўқитувчиларининг поливалент тарихий-аналитик когнитив компетенцияларини шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Генрих Альтшуллер томонидан XX асрнинг ўртасида асос солинган ТРИЗ назарияси аввалгина техник ва муҳандислик соҳаларида қўлланилган бўлса-да, сўнгги йилларда унинг гуманитар фанлар, жумладан, тарих таълимидаги потенциали кенг ўрганилмоқда. Замонавий таълим тизими ўқитувчилардан фақат билим етказиш билан чекланиб қолмасдан, ўқувчиларда мураккаб когнитив ва аналитик қўникмаларни ривожлантиришни талаб қилади. Тарих таълимида бу талаблар ўқитувчиларнинг тарихий воқеаларни чуқур таҳлил қилиш, сабаб-оқибат алоқаларини аниқлаш, турли манбалар билан ишлаш ва ўқувчиларда мустақил фикрлаш қобилиятини шакллантириш қобилиятини кўзда тутди. ТРИЗ технологиялари ушбу мақсадларга эришишда ўқитувчиларга тизимли ва инновацион ёндашувни таклиф этади, бу эса

уларнинг поливалент компетенцияларини ривожлантиришда муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Поливалент тарихий-аналитик когнитив компетенциялар тарих ўқитувчиларининг тарихий жараёнларни кўп қиррали кўриб чиқиш, мураккаб тарихий муаммоларни ечиш, тарихий манбалар билан тизимли ишлаш ва таълим жараёнида инновацион усулларни қўллаш қобилиятини ўз ичига олади. Бу компетенциялар ўқитувчилардан нафақат билим берувчи, балки ўқувчиларнинг когнитив ва аналитик салоҳиятини оширувчи фасилитатор сифатида ишлашни талаб қилади. ТРИЗ технологияларининг интегратив модели ушбу компетенцияларни шакллантиришда бир неча муҳим йўналишларни қамраб олади: аналитик тафаккурни ривожлантириш, муаммоларни креатив ечиш, тарихий манбалар билан тизимли ишлаш, таълимда инновацион усулларни қўллаш ва ўқувчиларда мустақил тафаккурни шакллантириш.

ТРИЗнинг асосий принциплари – қарама-қаршиликни бартараф этиш, идеал ниҳой натижа (ИНР)га эришиш ва мавжуд ресурслардан оптимал фойдаланиш – тарих таълимида ўқитувчиларнинг когнитив ва аналитик кўникмаларини оширишда муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Масалан, ТРИЗнинг "сабаб-оқибат зинжири" таҳлили тарихий воқеаларнинг мураккаб боғлиқликларини аниқлаш ва уларни ўқувчиларга тушунтиришда ўқитувчиларга тизимли ёндашувни таклиф этади. Бу усул ёрдамида ўқитувчилар тарихий воқеанинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий жиҳатларини кўп қиррали таҳлил қилиб, уни ўқувчилар учун тушунарли ва маъноли қилиб тақдим этиши мумкин. ТРИЗнинг "идеал ниҳой натижа" концепцияси эса ўқитувчиларга тарихий муаммоларнинг энг самарали ечимларини моделлаштириш ва уларнинг таълим жараёнидаги самарадорлигини баҳолаш имконини беради. Мисол учун, тарихий воқеанинг сабаблари ва оқибатларини таҳлил қилишда ТРИЗ усуллари ўқитувчиларга мураккаб жараёнларни соддалаштириб, ўқувчиларнинг тарихга бўлган қизиқишини оширишга ёрдам беради. ТРИЗнинг "қарама-

қаршилиқни ҳал қилиш" усули тарих таълимида мураккаб тарихий муаммоларни ечишда муҳим аҳамиятга эга. Тарихий манбалар орасидаги қарама-қарши маълумотларни таҳлил қилишда ўқитувчилар ушбу усул ёрдамида муаммоларни ечиш учун тизимли алгоритмлар ишлаб чиқиши мумкин. Масалан, икки хил манбадаги қарама-қарши маълумотларни таққослашда ТРИЗнинг "ресурслар таҳлили" усули манбаларнинг ички ва ташқи ресурсларини (масалан, контекст, муаллиф нияти, манбанинг ишончлилиги) аниқлашга ёрдам беради. Бу ўқитувчиларга тарихий маълумотларни объектив баҳолаш ва ўқувчиларга мустақил хулоса чиқариш кўникмаларини ўргатиш имконини беради. Бу усул ўқувчиларда критик фикрлаш ва таҳлилий тафаккурни ривожлантиришга хизмат қилади, бу эса тарих таълимининг асосий мақсадларидан биридир. Тарихий манбалар билан ишлашда ТРИЗнинг "системали оператор" усули тарихий воқеаларни кўп қиррали кўриб чиқиш ва уларнинг турли жиҳатларини (ижтимоий, иқтисодий, сиёсий) таҳлил қилишда қўлланиши мумкин. Бу усул ўқитувчиларга манбаларнинг мураккаб тузилишини тушуниш ва уларни ўқувчилар учун қизиқарли ва маъноли қилиб тақдим этиш имконини беради. ТРИЗнинг "ресурслар таҳлили" усули манбаларнинг ишончлилиги, муаллиф нияти ва контекстни аниқлашда тизимли ёндашувни тақлиф этади, бу эса ўқувчиларда тарихий тафаккурни ривожлантиришга хизмат қилади. Масалан, ўқитувчи тарихий манбанинг контекстини ТРИЗ усуллари ёрдамида таҳлил қилиб, уни ўқувчиларга муаммо сифатида тақдим этиши ва уларни мустақил хулоса чиқаришга ундаши мумкин.

Таълимда инновацион усулларни қўллаш бўйича ТРИЗ технологиялари ўқитувчиларга таълим жараёнини замонавийлаштириш ва интерактив усулларни жорий қилиш имконини беради. ТРИЗнинг "эффектлар базаси" ўқитувчиларга тарихий мавзуларни ўқувчилар учун қизиқарли ва маъноли қилиб тақдим этиш усуллари ишлаб чиқишга ёрдам беради. Масалан, тарихий воқеаларни муаммо сифатида тақдим этиш ва уларни ТРИЗ усуллари ёрдамида ечишга ундаш ўқувчиларнинг тарихга бўлган қизиқишини

оширади ва уларнинг аналитик тафаккурини ривожлантиради. Бундан ташқари, ТРИЗ усуллари таълим жараёнини геймификация қилиш, интерактив муҳокама ва кейс-стади усуллари қўллаш орқали таълимни янада самарали қилади. Мисол учун, ўқитувчи тарихий мавзунини муаммолари вазият сифатида тақдим этиб, ўқувчиларни ТРИЗнинг "сабаб-оқибат диаграммаси" ёрдамида унинг ечимларини топишга ундаши мумкин. ТРИЗ технологияларининг интегратив моделини амалий қўллаш учун бир неча йўналишлар тавсия этилади. Биринчидан, бўлажак тарих ўқитувчилари учун ТРИЗ усуллари ўргатишга йўналтирилган махсус тренинглар ва семинарлар ташкил этилиши керак. Бу тренингларда ўқитувчилар ТРИЗнинг асосий воситалари, масалан, АРИЗ (Алгоритм Решения Изобретательских Задач), сабаб-оқибат зинжири таҳлили ва ресурслар таҳлили билан танишиб, уларни тарих таълимига мослаштиришни ўрганади. Иккинчидан, тарихий муаммоларни ТРИЗ усуллари ёрдамида ечишга асосланган кейс-стади усуллари ишлаб чиқилиши лозим. Масалан, ўқитувчиларга тарихий воқеанинг мураккаб сабабларини таҳлил қилиш вазифаси берилиб, улар бунини ТРИЗнинг "сабаб-оқибат диаграммаси" ёрдамида амалга оширади. Учинчидан, ТРИЗ усуллари ўз ичига олган онлайн ўқув платформалари орқали ўқитувчиларнинг мустақил тафаккур ва аналитик қўникмаларини ривожлантириш мумкин. Бу платформаларда тарихий мавзуларга оид муаммолар ва уларнинг ТРИЗ усуллари ёрдамида ечимлари тақдим этилади. Бундан ташқари, ТРИЗ усуллари амалий қўлланиши ўқитувчиларнинг касбий ривожланишини рағбатлантириш ва уларнинг таълим жараёнидаги мустақиллигини оширишга хизмат қилади.

ТРИЗ технологияларининг бўлажак тарих ўқитувчиларининг поливалент тарихий-аналитик когнитив компетенцияларини шакллантиришдаги интегратив модели таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш ва ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини юксалтиришда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу модель ўқитувчиларга мураккаб тарихий муаммоларни ечиш, тарихий манбалар билан тизимли ишлаш,

Ўқувчиларда креатив ва мустақил тафаккурни ривожлантириш имконини беради. ТРИЗ технологиялари таълимга интеграция қилинганда, тарих таълими замонавий талабларга мос, инновацион ва самарали йўлга чиқади. Ушбу модель нафақат тарих ўқитувчиларини тайёрлашда, балки умуман таълим тизимида когнитив ва аналитик кўникмаларни ривожлантиришда муҳим восита сифатида хизмат қила олади. Келгусида ушбу модельнинг амалий натижаларини ўрганиш, унинг бошқа таълим соҳаларига кенгайтирилиши ва таълимдаги узлуксиз ривожланишга хизмат қилиши учун қўшимча тадқиқотлар ўтказиш тавсия этилади. ТРИЗ технологияларининг таълимдаги потенциали янада кенгроқ ўрганилганда, у ўқитувчиларнинг касбий салоҳиятини ошириш ва ўқувчиларнинг таҳлилий тафаккурини ривожлантиришда муҳим қадам бўлиб хизмат қилади. Шунингдек, ушбу модельнинг таълим муассасаларида кенг жорий этилиши таълим тизимининг глобал рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлари рўйхати:

1. Абдуллаев, А. (2020). "Таълимда инновацион технологиялар: ТРИЗ усулларининг қўлланиши". Тошкент: Ўзбекистон Миллий университети нашриёти.
2. Каримов, Р. (2019). "Тарих таълимида замонавий ёндашувлар". Самарқанд: Самарқанд давлат университети илмий журнали, №3, 45-52.
3. Юсупова, Д. (2021). "Ўқитувчиларнинг касбий компетенцияларини ривожлантиришда креатив тафаккур". Тошкент: Таълим ва инновациялар журнали, №2, 12-19.
4. Хамидов, Ш. (2022). "ТРИЗ технологияларининг таълимдаги ўрни". Фарғона: Фарғона давлат университети нашриёти.
5. Турсунов, Б. (2023). "Тарихий тафаккурни шакллантиришда замонавий методлар". Тошкент: Ўзбекистон таълим академияси журнали, №4, 30-38.